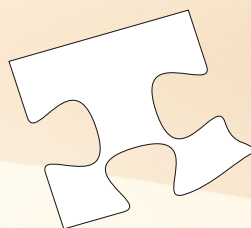

Fotograf
Pavol Sochán

Poetická tvár
starej Štrby
a okolia

Rudolf Pokorný

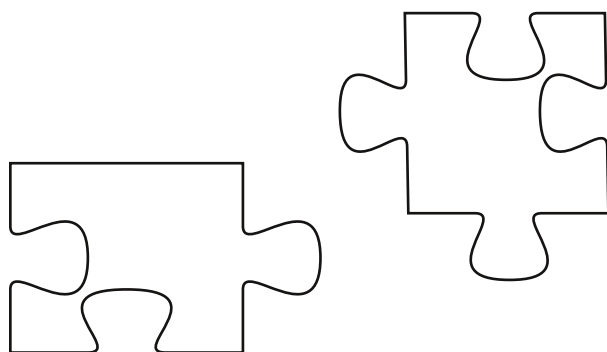
Večer na salaši
Jacka Štrbáka

(1886)

ZNÁME OSOBNOSTI A ŠTRBA

2. SPOLOK DETVAN

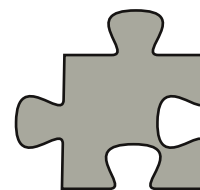
Slovenský spolok Detvan

Spolok Detvan je slovenský spolok, ktorý už funguje takmer 136 rokov. Formálny dôvodom jeho založenia bolo študentské vzájomné vzdelávanie. Ale už v osemdesiatych rokoch predminulého storočia bolo jasné, že ho držal pokope predovšetkým ideál kultúrnej vzájomnosti Slovanov. Od počiatku činnosti členovia spolku, vytvárali v Čechách a na Morave nové povedomie o našej krajine. Tento koncept osvety o území a ľuďoch dnešného Slovenska s odkazom na jazyk a tradície úplne menil vtedajší pohľad. Samozrejme aj za pomoci českých kultúrnych alebo politických panslavistov.

Konieckoncov mnohí Slováci zakladatelia boli za svoje názory prenasledovaní a vylúčení zo všetkých uhorských vysokých škôl. A bez českej pomoci by Slovensko pravdepodobne prišlo o časť svojej inteligencie.

Spolok Detvan bol založený 15. marca 1882. Ustanovujúce stretnutie spolku bolo zvolané z iniciatívy Pavla Socháňa a Jaroslava Vlčka v kaviarni Stará Slávia. Spolok založilo trinásť zakladajúcich členov, prevážne študentov alebo ľudí z okolia pražských vysokých škôl. Medzi nimi boli aj Pavol Socháš s Rudolfom Pokorným.

pant

Rudolf Pokorný Večer na salaši Jackově (1886)

A tím jsme s naší pochůzkou Spišem u konce. Vraťme se, odkud jsme vyšli, na stanici Štrbskou k noclehu. Ba k noclehu ještě nikoli. Hned nad stanicí táhnou se širá pastviska, plná lákavých kolib pastýřských — kdož by odolal? Pojdme zažiti příjemný večer na salaš.

Jšli jsme. Senníků, podobných kolibám pastýřským, ba i těchto prohlédli jsme několik, ale teprve na třetí kolibě našli jsme baču, správce štrbského salaše. Byl to chlap dobře rostlý, silný, veselý a skromně vítal tolik hostů do své učazené koliby. Jmenoval se Ďuro Jacek a přezdívkou, jakéž žádný bača neujde a po které okolní lid nejlépe svého baču pozná, nazván vlastně Štrbák.

Dovařoval právě v měděném kotli, který visel v kolibě nad vatrou-, na zemi nakladenou, na kumháru (dřevěném háku do srubu vraženém tak, že možno jím točiti v polokruh od vatry a opět nad ní) žinčicu (ovčí syrovátku), s níž byl už sebral smetanu, urdu. Byl salaši sám, když jsme ho navštívili. Avšak nedaleko salaše proháněli se okolo svých krdělců (stád) malí honělníci, kteří spatřivše vzácnou četnou společnost, sběhli se jako na povel ke kolibě bačově. Podělili jsme je několika krejcary, kteréž jsou u nich celým jménem. (Sám bača nežádal si za pěkný vyřezávaný čerpáček (hrneček), vlastní to práci pastýřů, více než deset krejcarů!)

Oblečen byl bača velmi jednoduše. Na hlavě seděl mu vymastěný a vybíjaný širák, t. j. otočený portičkou hustě malými lesklými gombičkami (knoflíky) ozdobenou. Chlapci jeho, valaši, měli za širáky i perečka (kytičky) anebo dlouhá ptačí péra. Jinak nelišil se bača od svých podřízených valachů ničím, leda že neměl zrovna, v kolibě, huňku na sobě. A brzy přihnali i valaši stáda na salaš. Chlapci malovaní! S ramenou spadaly jim bílé soukenné kabaničky, sepnaté u hrdla řemencem. Košile, se širokými rukávy, sáhaly jim sotva k pasu (někdy jen na prsa), a byly dobře vymastěny. Prostředek prý to proti obtížnému hmyzu i snad nastuzeninám. Největší ozdobou každého byl ovšem široký kožený opasek, ovinutý kolem nahého pasu, a zastávající zde místo košile. Opasek tento opatřen byl dvěma až čtyřmi lesknavými přaskami a mimo to hojně vyzdoben kovovými knoflíčky a cetkami. V opasku tomto nosí pastýř nůž, váček na dohan, křesadlo a zapekačku, krátkou to dýmku, která když nacípana je tabákem slinou navlaženým, položí se na uhlí a nechá se v něm potud, pokud kouř nevyjde ven kratičkým troubelem. Když pak zapekačka (dubovka) povychladne, připravena je k fajčení; třeba jen dým napřed ven vyfouknouti; neboť prý by jazyk slezl. Takto upravené fajčení je prý příjemnější (tabák ztratí surovinu) a déle potrvá. Kdekoliv jsme na Slovensku cestovali, všady nalézali jsme drobná vatriska, stopy po zapekání.

Na salaši

Pod opasek sepnaty mají pastýři úzké, přiléhající nohavice (jinde chološně) z bílého sukna, a nohy obouvají do vymastěných krpců, které připevňují k lýtku ovínem řemenců, návlaků a nadvazkův. Čedidlo (torba) z hrubého bílého sukna složené a pestře frumbiami (cetkami) vykrášené na pleci, pak dobrá valaška (sekerka na holi) v ruce a dlouhá velká fujara, anebo píšťala (fujarka) v cedidle jsou nezbytny k pastýřské toilettě.

Ovšem, třeba ještě k pastýři přimysleti si jeho nerozlučného bělohuňáka, bílé psisko, příbuzné s vlky, které s těmito podstupuje také časté boje. Vlci jsou totiž stálými nepřáteli stád slovenských. Za tuhé zimy putuje jich nejvíce z Haliče do Uher, kdež v noci odvažují se i do dědin, strašně vyjíce. Pastýřský pes nezná však před vlky strachu. Jako chloubu ne jeden nosí na těle stopy po krutém zápase s vlky.

Na salaši Jackově měli psy: Bodroga, Floška, Dunča, Belka, Tisu a Sávu, vesměs tak po řekách nazvané. Pastýři slovenští totiž věří, že pes, který má jméno po některé řece, nevztekne se.

Dříve ještě, než jsme si mohli kolibu bačovu prohlédnouti, byl tu již tento s chutnou žinčicou, s urdou smíchanou, aby nás pohostil. Po straně spustil do každého čerpáku špetku soli, by ovčím nikdo z nás neublížil... Po žinčici ochutnali jsme i chutných oštěpků. —

Před kolibou pod holou oblohou postavena byla proutěná, skládací ohrada pro ovce, košiar, kterou podľa pastvy pastýři přenášejí z místa na místo, když byli vypásli a vykošárovali, t. j. pomrčili. Okolo salaše stojí na blízku několik bud, kolib, v nichž obvykle přespávají valaši, starší pastýři a drobní honělníci, nespějí-li totiž také pod oblohou. Takováto dřevěná koliba nelíší se nijak od našich polních bud (slaměných), otevřených a jen šikmo střechou na zemi spočívající krytých.

Za to koliba bačova jest už skoro malým domkem. Má podobu podlouhlého čtverce a rozdělena je ve dva oddíly: v předním hoří vatra a jsou lavice pro pastýře i pocestné, zadní oddíl je komorou bačovou, v níž ukládá sýr (oštěpky i bryndzu) na čistých policích a žinčici (kyselou) v sudech, pak homoli soli pro ovce a do žinčice, ovesný chleběk atd. Pokryta bývá koliba nejčastěji šindelem nebo prkny. Komínu, kochu, jako horské chatrče vůbec, koliba bačova nemá, taktéž nemá stropu. Kouř vine se volně ven všemi otvory, a podstřeší koliby je lesklou slitinou sazí. Těšil jsem se, že někdy na salaši přenocuju; avšak dým z vetry zdo volně vystupující spůsobil mi hned kašel. Ještě snad spalo by se to lépe pod oblohou při ohni. Pastýři rádi zahýří si s hostem u vetry — nežonou-li zrovna na obnoku — a když vatra blčí a gajdy (dudy) hučí; to už i rádi si zahajduchují odzemek, od zeme, pozabučky, tento svůj nejmilejší tanec, anebo ze samé samopaše (rozpustilé bujnosti) přeskakují šibeničky.

Oheň šlehá vysokým plamenem, a kamkoli se ohlédneš, vrchy, holy, vše září do noci vatrami, všady ozývá se zpěv i hudba. A valaši hajduchují.

Podeprou si boky a vzpřímení proplétají v kolo nohama; tu vystřou vpřed jednu nohu, podepírajíce se na druhou, ohnutou, na prsty a vždy ještě mají tělo vzpřímené. Pak se ohnou nohama k zemi a jen dřík majíce pevně napjatý, odbíjejí od zeme, t. j. opírají všecku tíž těla na prsty jedné nohy, druhou nohu však odrážejí a zvedají od země tu prsty, tu patou. Náhle pochyť valašky nebo vatrály (kyje, neb opálené hole, jimiž prohrabují vatra) a proplétají je mezi nohy, točí jimi nad hlavou, chytají je za druhý konec atd. Ba vyskakují i celým tělem do výše (v jizbě i do povalu, stropu, a udeřují dlaněmi na hrady, trámy, chytají se za ně) a zase schylují se k zemi a tleskají na ní, jakoby tak nebe se zemí spojovati chtěli. Hlavní pohyb či chod takto si hrajících jde do kola; ale hned se shluknou v klubko a jakoby v střed se opět hýbají a chodí v obvodě jako okolo středního bodu. Často kladou ohnutý prst středním kloubem, anebo oba ukazovače konci k sobě do úst a hvízdají pronikavě. — Někdy lámou i kola, totiž přemetají se gymnasticky na rukou. Tak asi líčí tanec od zeme Dobšínský a tak vídal jsem nesčetněkrát slovenské chlapce hajdukovati. Nejobyčejnější písní, která se zpívá při tomto divokém tanci, je rychlotempá:

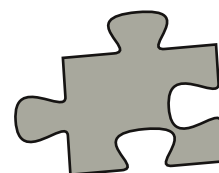
„Po valasky od zeme!
Kto mi kozy zaženie?
A ja by ti bol zahnal,
ale som sa vlka bál!

Čtyry kozy, piaty cap (kozel) —
kto vyskočí, budě chlap (muž).
Ja som taký zurvalec,
čo vyskočí na palec (prst)!“ Atd.

Odzemok, salaš vo Važci
1911
Foto Pavol Socháš

Fotograf Pavol Socháň

Pavol Socháň (* 6. jún 1862 Svätý Mikuláš - Vrbica – † 26. január 1941, Bratislava) bol etnograf, maliar, učiteľ, redaktor, prozaik a hlavne vynikajúci autor dokumentárnej fotografie.

Jeden z mála, u ktorých neplatí deväťdesiat remesiel desiate bieda. Ideál bol preň živou vodou a motorom všetkých činností. Jeho vlastenectvo nemalo veľká ústa, ale pracovité ruky. Zbieral slovenské piesne, vytvoril katalóg dedinských výšiviek, písal pre krajanov v Amerike vlastenecké hry a učil ich deti. Na jeho popud sa založil študentský spolok Detvan, poriadal jeho činnosť, prispel do knižnice spolku nemalým príspevkom, pomáhal taktiež s organizáciou Národopisnej výstavy československej v Prahe roku 1895. Na miestach, kde by ste čakali obetavosť, tam ste našli Pavola Socháňa.

Avšak jeho osud, určite inak pestrofarebný, dnešku zanechal obrovské dedičstvo hlavne vo forme čiernobielych fotografií rôznych sociálnych skupín a tém prelomu 19. a 20. veku. Z množstva snímok, dnes určite žiari najviac tie, ktoré podávajú obrazové svedectvo minulosti. Fotografie dokumentárne s folklórnou tematikou alebo fotografie zachytávajúce zaniknutú tvár krajiny - mesta, dediny bez pravouhlých línií, vlakové stanice či industriálne fotografie.

A ten nezmerný talent Pavola Socháňa oslovuje po rokoch autenticitou aj kúskom poézie.

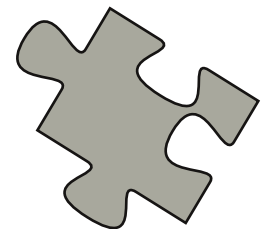
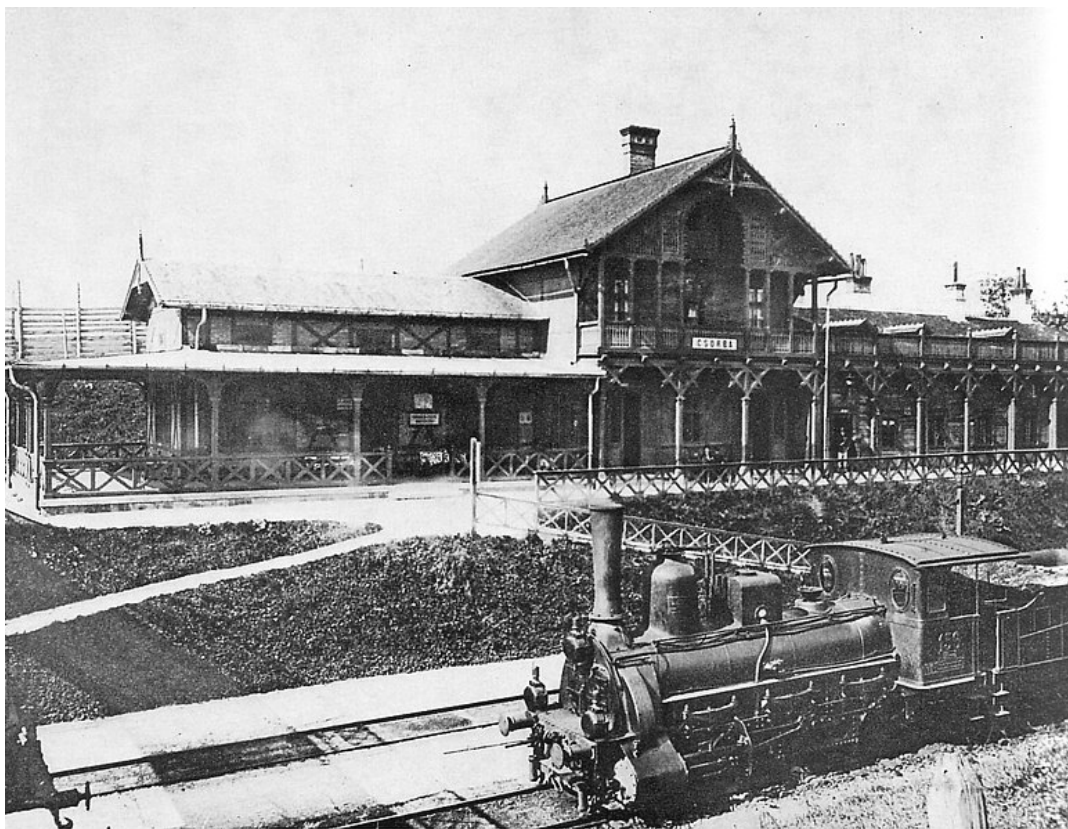
pant

Pavol Socháň Štrba

Pavol Sochán Štrbské Pleso (pohľad na dedinu)

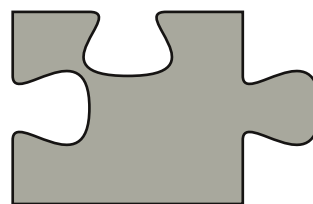
Stanica Štrba
(na počiatku 20. storočia)
Foto Pavol Sochán

Čo by chýbalo:

Rudolf Pokorný *18. dubna 1853 Heřmanův Městec Rakúsko- †19. září 1887 Libochovice Rakousko (ve věku 34 let) spisovatel a úředník. Propagoval svojou literárnou tvorbou myšlenky slovanské vzájomnosti a také prekladal. Používal pseudonymy Ranko Petar a Heřman Městecký.

Medzi významné osobnosti, ktoré počas svojich pražských štúdií boli členmi spolku Detvan, patrili napríklad aj M. R. Štefánik, V. Šrobár, M. Kukučín, M. Schneider-Trnavský, J. G. Tajovský, L. Nádaši-Jégé, A. Štefánek, I. Krasko, J. Alexy, M. A. Bazovský, G. Vámoš, L. Novák, F. J. Houdek, P. Gašparovič-Hlbina a mnohí ďalší. Známe je taktiež členstvo T. G. Masaryka, ktorý stretnutia študentov navštevoval a činnosť spolku podporoval.

Detvan bol spočiatku pod vplyvom myšlienok Leva Nikolajeviča Tolstého, v 90. rokoch 19. storočia ho ovplyvnil filozofický realizmus Tomáša Garrigue Masaryka.

Zdroj (*):

* <http://www.detvan.cz/historia.html>

* Rudolf Pokorný Večer na salaši Jackově (1886)

* Národopisná výstava Československá 1985 kol. autorov - vydal výbor NVČS

* Wikipedia:

<https://cs.wikipedia.org>

*fotografie spňujúce kritéria po lehote 70 r. od úmrtia autorov

* citácie mimo článok